

Aleksandra Głowacka
Uniwersytet Wrocławski

Wybrane zagadnienia dotyczące problematyki czynności prawnych dokonywanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego

Selected issues connected with the problem of the effectiveness of acts in law by legal persons of the Catholic Church

Abstract:

The elaboration includes a comparison of the regulations of canon law and national law. It constitutes an attempt at answering the question whether the internal law of the church is part of the law currently binding in Poland. The article also discusses the problem of effectiveness of acts in law by legal persons of the Catholic Church.

The issue aroused the interest a decade ago when it was analysed by the Supreme Court. The doctrine still has not developed a coherent approach to the location of the Code of Canon Law in the order of universally binding law.

Keywords:

Polish order of universally binding law, the effectiveness of legal actions, legal persons of the Catholic Church, Code of Canon Law, internal law

Słowa kluczowe:

system prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, skuteczność czynności prawnych, osoby prawne Kościoła katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, prawo wewnętrzne

Wprowadzenie

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 lipca 2000 roku¹ zajął następujące stanowisko: „Zawarcie umowy kredytu przez parafię, bez zezwolenia właściwego biskupa diecezjalnego, jest sprzeczne z prawem określającym sposób działania parafii jako kościelnej osoby prawnej i prowadzi do nieważności czynności prawnej”. W wyroku z dnia 24 marca 2004 roku² stwierdził natomiast: „Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej uznała kompetencję proboszczów do

---

¹ Sygn. orzeczenia: IV CKN 88/00.

² Sygn. orzeczenia: IV CK 108/03.

reprezentowania parafii w stosunkach majątkowych z osobami trzecimi w sposób i na zasadach określonych w Kodeksie Prawa Kanonicznego. II. Ważność dokonanych przez proboszcza czynności przekraczających granice i sposób zwyczajnego zarządzania, określonych w statucie lub stosownym akcie biskupa diecezjalnego, zależy od uprzedniego pisemnego upoważnienia ordynariusza, a czynności o charakterze alienacji dóbr – od zezwolenia władzy określonej w kanonie 1292 Kodeksu Prawa Kanonicznego”. Ostatecznie, w uchwale z dnia 19 grudnia 2008 roku³, Sąd Najwyższy sformułował tezę: „Sprzedaż nieruchomości przez kościelną osobę prawną, bez wymaganego w prawie kanonicznym zezwolenia władzy kościelnej, stanowi czynność prawną niezupełną (art. 63 k.c.)”.

Przedstawiona linia orzecznicza stała się powodem dyskusji przedstawicieli nauki prawa, którzy albo kwestionowali poglądy Sądu, albo przyjmowali je z aprobatą. Problem analizowany był w wielu glosach i opracowaniach, jednak do chwili obecnej nie wypracowano jednolitej i spójnej koncepcji kwalifikowania czynności prawnych osób prawnych Kościoła katolickiego⁴, podjętych z naruszeniem jego norm wewnętrznych. Tymczasem podmioty te czynnie uczestniczą w obrocie gospodarczym, angażując się w działalność gospodarczą i uzyskując status przedsiębiorcy. Nietrudno wskazać dziedziny, które zazwyczaj wiążą się przecież z działalnością kościelną: inwestycje sakralne, produkcja dewocjonaliów, gospodarowanie cmentarzami czy działalność charytatywno-opiekuńcza⁵.

Celem niniejszego opracowania jest próba porównania prywatnoprawnej regulacji czynności prawnych, w szczególności w zakresie ich skuteczności, oraz przepisów kanonicznych definiujących standardy dokonywania czynności przez osoby prawne Kościoła katolickiego. Zależności między prawem wewnętrznym Kościoła a prawem powszechnie obowiązującym w Polsce nie są bowiem interpretowane jednolicie i przysparzają trudności zarówno praktykom, jak i teoretykom. Z jednej strony, prawo kanoniczne pojmowane bywa jako porządek autonomiczny w aspekcie wiary i spraw właściwych Kościołowi, jako pewien osobliwy system, ale wciąż jednak podporządkowany ustawodawcy państwowemu i funkcjonujący tylko w obrębie porządku państwowego. Z drugiej, uznaje się je za recypowane do krajowego porządku prawnego albo też – jak czynią niektórzy – interpretowane jest odmiennie w kontekście poszczególnych przypadków.

³ Sygn. orzeczenia: III CZP 122/08.

⁴ Wyrażenie „Kościół katolicki” pojawia się w opracowaniu niejednokrotnie. W literaturze i ustawodawstwie występują różne warianty pisowni. Przyjęta przeze mnie jest oryginalną, zaczerpniętą właśnie z Kodeksu Prawa Kanonicznego – tam człon „katolicki” występuje jako pisany małymi literami. Inaczej w Konkordacie i ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie oba człony nazwy rozpoczynają się dużymi literami.

⁵ M. Pietraszewski, M. Tyrakowska, *Status kościelnych osób prawnych jako przedsiębiorców*, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. LXXXIV, Wrocław 2011, s. 261.

1. Metody badawcze

W tradycyjnych ujęciach prawo porównawcze obejmowało porównywanie historii prawa (*comparative history of law*), porównywanie ustawodawstw (*comparative legislation*) i porównywanie systemów prawnych (*descriptive comparative law*). Współcześnie, na spektrum komparatystyki prawniczej składa się analiza systemów prawnych, analiza stosunków prawnych oraz analiza rozwoju prawa⁶. W każdym razie panuje zgoda co do przestrzeni porównywania – kontekstu czasowego oraz terytorialnego. System prawa kanonicznego nie jest oczywiście systemem historycznie oraz terytorialnie różnym od porządku prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. Na potrzeby opracowania przyjmuję jednak, że prawo kanoniczne stanowi odrębny od państwowego porządek prawny i trzeba uważać je wyłącznie za prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego, nie zapominając przy tym o fakcie przenikania się prawa kościelnego i państwowego prawa powszechnie obowiązującego na przestrzeni stuleci. Takie założenie jest implikacją zaakceptowania modelu indyferencji prawa i religii, przy dopuszczeniu możliwości krzyżowania się tych dwóch systemów, oraz republikańskiej zasady rozdziału Kościoła od państwa⁷.

Podjęta przez badacza tematyka zawsze determinuje jego warsztat i narzędzia, jakimi będzie musiał się posługiwać. Intuicyjnie wiąże się konfrontowanie porządków prawnych i instytucji z metodą prawnoporównawczą. Jej zastosowanie, pomimo wspomnianej niemożności jednoznacznego zdefiniowania płaszczyzny porównywania jako terytorialnej lub czasowej, znajduje swoje uzasadnienie w kontekście kulturowym, historycznym i społecznym, czy nawet cywilizacyjnym, którym nie sposób odmówić pierwiastka jurydycznego⁸. Jak wszak podpowiada piśmiennictwo, nie powinno się sprowadzać badań prawnoporównawczych do „jednorodnego typu refleksji nad prawem rodzimym i obcym, czy też współczesnym i dawnym”⁹. Badaniu zostaną poddane przede wszystkim normy czy też jednostka prawa lub instytucja, jaką jest skuteczność czynności cywilnoprawnych w obu systemach. Dotyka to w zasadzie poziomu mikrokomparatystyki, a jest użyteczne ze względu na możliwość ich naturalnego i funkcjonalnego porównania¹⁰.

Uwadze nie powinien umknąć fakt, że wobec niewkomponowywania się Kodeksu Prawa Kanonicznego w konstytucyjnie zdefiniowany system źródeł prawa powszechnie obowiązującego nie sposób mówić wyłącznie o metodologii nauk prawnych, ale należy

---

⁶ Z. Brodecki, M. Konopacka, A. Brodecka-Chamera, *Komparatystyka kultur prawnych*, Warszawa 2010, s. 17 i n.

⁷ A. Brezcko, *Prawo a moralność w teorii i praktyce, wczoraj i dziś*, Białystok 2004, s. 57 i n.

⁸ Z. Brodecki, M. Konopacka, A. Brodecka-Chamera, *op. cit.*, s. 24.

⁹ Z. Ziemiński, *Szkice z metodologii szczegółowych nauk prawnych*, Warszawa – Poznań 1983, s. 23.

¹⁰ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Zakamycze 2005, s. 40, 66–69.

także uwzględnić metodologię nauk teologicznych. Normy prawa kanonicznego są bowiem „kościelnymi sformułowaniami prawa Bożego (naturalnego i objawionego) albo wynikającymi z tego prawa normami pozytywnymi, regulującymi życie i działalność wspólnoty kościelnej”¹¹ – i w takim stopniu, w jakim obowiązują w sumieniu, stanowią równocześnie przedmiot teologii moralnej. Chociaż metodologie te wykorzystują podobne czy też nawet tożsame instrumenty i procedury badawcze, jak myślenie dedukcyjne i indukcyjne, introspekcję i obserwację, będące metodami dotarcia do faktów humanistycznych, badania historyczno-doktrynalne, multidyscyplinarne i socjologiczne¹², przedmiot i kontekst ich zastosowania są różne.

2. Prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego a państwowy porządek prawny

*Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara,
a Bogu to, co należy do Boga*¹³.

Termin „źródła prawa” nie jest jednolicie rozumiany w naukach prawnych. Jak zauważył Z. Ziemiński, „można obecnie stosować pojęcie źródeł prawa z wieloma znakami zapytania i w cudzysłowie, gdyż interpretatorzy prawa są zbyt produktywni, pojęcia prawne zbyt wieloznaczne i nadmiernie poddawane wykładni, a katalog możliwych źródeł prawa w prawie konstytucyjnym zbyt otwarty”¹⁴. B. Banaszak wyjaśnił natomiast: „Należy przyjąć, że dla prawnika konstytucjonalisty chodzi tu o źródło powstania prawa – tzn. o akt ustanawiający normy prawa obowiązującego. [...] W dalszej części rozważań za źródło prawa uważał więc będą konsekwentnie każdy akt prawotwórczy (normatywny) – tj. akt zawierający chociaż jedną normę generalną lub abstrakcyjną, mogącą być podstawą rozstrzygnięć indywidualnych”¹⁵.

Trzeba podkreślić, że krąg adresatów norm prawa jest szeroki i obejmuje w znacznej mierze nieprofesjonalistów. Niektórzy z nich świadomi są rzeczywistości istnienia konstytucyjnego katalogu źródeł prawa powszechnie obowiązującego, a inni intuicyjnie tylko respektują pewne akty jako obowiązujące. O ile bowiem ranga i moc Konstytucji¹⁶, Kodeksu cywilnego, Kodeks karnego wykonawczego¹⁷, ustawy o ochronie danych osobowych¹⁸ czy rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2013 roku w sprawie należności przysługujących pracownikowi zatrudnionemu

¹¹ J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1995, s. 205–206.

¹² J. Majka, *op. cit.*, s. 63, 77, 83 i n., 99, 205–206, 231, 237 i n.

¹³ *Ewangelia według św. Mateusza*, rozdział 22, werset 21, Jezus o sprawie podatku (wersety 15–22).

¹⁴ P. Häberle, *Źródła prawa w nowych konstytucjach*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 4, s. 69.

¹⁵ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 38.

¹⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.

¹⁸ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych, Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 ze zm.

w państwowej lub samorządowej jednostce sfery budżetowej z tytułu podróży służbowej¹⁹ nie budzą na ogół wątpliwości i ich zakres podmiotowy jest dość klarowny, o tyle w przypadku Kodeksu Prawa Kanonicznego kwestie te nie są oczywiste.

Kluczowy art. 87 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wymienia następujące źródła prawa powszechnie obowiązującego: Konstytucję, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia, a także akty prawa miejscowego, na obszarze działania organów, które je ustanowiły. Ustęp pierwszy kolejnego artykułu dodaje, że warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie. Już na tym etapie analizy podkreślić należy, że na próżno szukać Kodeksu Prawa Kanonicznego w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” czy też Internetowym Systemie Aktów Prawnych, zawierającym akty publikowane i niepublikowane, wydane po roku 1918 i wydawane do chwili obecnej.

Konieczne jest rozróżnienie pojęć „prawa kanonicznego” i „prawa wyznaniowego” – „prawo kanoniczne nie powinno być mylone z prawem wewnętrznym wspólnot religijnych, a w szczególności z prawem kanonicznym, czyli prawem wewnętrznym Kościoła katolickiego”²⁰. Za źródło prawa wyznaniowego „uznajemy więc każdy akt normatywny, który – czy to całościowo, czy też fragmentarycznie – określa prawa i obowiązki związane z wyznawaniem wiary (posiadaniem przekonań religijnych)”²¹.

W swoim historycznym i obecnym kształcie prawo kanoniczne obejmuje: prawo przyjęte przez ustawodawcę wyższego (*ius propositum*), czyli prawo boskie – naturalne i pozytywne, prawo ustanowione przez Kościół (*ius constitutum*), prawo przejęte od innego ustawodawcy ludzkiego (*ius receptum*)²². Kwestia czynności prawnych uregulowana jest jednak głównie w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Obowiązującym tekstem *Codex Iuris Canonici* jest wyłącznie tekst łaciński, promulgowany przez ustawodawcę. Polski przekład pochodzi z wydania zatwierdzonego przez Konferencję Episkopatu Polski²³. Obecnie obowiązuje Kodeks promulgowany dnia 25 stycznia 1983 roku przez papieża Jana Pawła II. Jego podział obejmuje księgi, w obrębie których występują jeszcze części i sekcje, tytuły, rozdziały oraz artykuły. Komentatorzy²⁴ Kodeksu określają specyfikę prawa Kościoła katolickiego w następujący sposób: „zasadza się ona przede

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2013 r., Dz. U. z 2013 r., poz. 167.

²⁰ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 1–2.

²¹ Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *op. cit.*, s. 44.

²² W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego*, Warszawa 2002, s. 22.

²³ P. Majer, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 34.

²⁴ Komentarz został wydany przez wydawnictwo specjalizujące się w publikacjach prawnych i biznesowych. Miał być to krok w stronę „zapoznania prawników biegłych w prawie świeckim z podstawową legislacją Kościoła katolickiego”.

wszystkim na *salus animarum*, to jest na zbawieniu człowieka, do którego zmierza legislacja kościelna”²⁵.

Sąd Najwyższy, uzasadniając skuteczność norm prawa kanonicznego na gruncie prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, odwoływał się do przynajmniej czterech różnych podstaw²⁶. Pierwszą z nich był art. 28 ust. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania²⁷, zgodnie z którym osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych, ich organy, zakres kompetencji i sposób powoływania oraz reprezentacji określają statuty, nazywane przez przepis również „prawem wewnętrznym”²⁸. Kolejną podstawę inkorporacji prawa kanonicznego stanowił, w świetle jurysdykcji Sądu Najwyższego, art. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego²⁹, traktujący o tym, że Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonując władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami³⁰. Następnie, skuteczność norm prawa kanonicznego, w ramach funkcjonowania osób prawnych Kościoła katolickiego, uzasadniać miała „wola ustawodawcy poszanowania norm prawa kanonicznego”³¹. Później jeszcze Sąd Najwyższy skonstatował, że pomimo iż prawo kanoniczne z zasady nie wywiera skutków prawnych w porządku państwowym, w szczególności nieważność kanonicznoprawna czynności prawnych podejmowanych na forum państwowym przez uczestniczące w nim organy osób prawnych Kościoła katolickiego nie wpływa na ważność takich czynności na gruncie polskiego prawa cywilnego, to podstawa recepcji wywodzi się z dorozumianego odesłania do prawa kanonicznego³².

Jeden z poglądów, wyrażony przez M. Olszówkę, dotyczy zjawiska interferencji porządków prawnych – państwowego oraz prawa wewnętrznego związków religijnych, będącego odzwierciedleniem art. 25 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³³. Dla oceny tej okoliczności, zdaniem autora, potrzebna jest analiza dwóch zasad prawa wyznaniowego instytucjonalnego, wyeksponowanych we wspomnianym przepisie – zasady poszanowania autonomii oraz wzajemnej niezależności państwa i związku religijne-

²⁵ P. Majer, *op. cit.*, s. 31.

²⁶ M. Strzała, *Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego RP*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, Poznań 2010, s. 212 i n.

²⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. z 1989 r. Nr 29, poz. 155.

²⁸ Sygn. orzeczenia: II CKN 24/97.

²⁹ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1989 r. Nr 29, poz. 154.

³⁰ Sygn. orzeczenia: IV CKN 88/00.

³¹ M. Strzała, *op. cit.*, s. 217.

³² M. Strzała, *op. cit.*, s. 218; sygn. orzeczenia: III CZP 122/08.

³³ M. Olszówka, *Przenikanie się prawa państwowego i prawa wewnętrznego związków religijnych w świetle art. 25 ust. 3 Konstytucji RP*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo państwowe...*, s. 111 i n.

go, każdego w swoim zakresie, a także zasady współdziałania obu podmiotów dla dobra człowieka i dobra wspólnego³⁴. Pojęcia „autonomia” oraz „niezależność” wywołały liczne dyskusje – zwrócono uwagę, że pierwsze z nich związane jest z samodzielnym decydowaniem o swoich sprawach, drugie natomiast z niepodleganiem innej władzy przy podejmowaniu działalności wynikającej ze „swojego zakresu”³⁵. W piśmiennictwie wyrażono również bardziej krytyczne poglądy, jakoby zwroty użyte przez ustrojodawcę wzajemnie się wykluczały oraz sugerowały „zbytnią emancypację podmiotu konfesyjnego” względem państwowego porządku prawnego³⁶.

Inny znawca tematu, M. Pietrzak, również poddaje analizie zagadnienie niezależności i autonomii – inaczej jednak niż M. Olszówka, stanowczo optuje za definitywnym podziałem na to, co kościelne, i na to, co państwowe. Prawo kanoniczne „powstaje w sposób niezależny od państwa, nie jest przez jego organy zatwierdzane, zmieniane ani kontrolowane. Jego skuteczność, względnie obowiązywalność, ograniczana jest do spraw religijnych (własnych, wewnętrznych). Nie jest możliwe odwoływanie się od decyzji i orzeczeń organów kościelnych do organów państwowych, ani ich egzekucja za pomocą przymusu państwowego”³⁷. Co więcej, w materii wzajemnych relacji między prawem państwowym i prawem kanonicznym obowiązuje „generalna zasada niezależności i nieskuteczności”³⁸. Pewne obszary działania osób prawnych Kościoła katolickiego (kościółów i innych związków wyznaniowych) podlegają regulacjom prawa państwowego – występują wszak one w systemie i uczestniczą w obrocie cywilnoprawnym. Państwo nie legitymizuje jednak ogółu norm prawa wewnętrznego Kościoła, a tylko konkretne jego normy i to wyłącznie w drodze właściwej dla stanowienia prawa państwowego. Prawodawca, kiedy ma zamiar wywołać taki skutek – kiedy chce, żeby normy kościelnego prawa wewnętrznego uzyskały charakter norm powszechnie obowiązujących – czyni to w sposób wyraźny, bezpośredni i literalny. Egzemplifikacją takiego stanu rzeczy jest wszak właśnie nadanie osobowości prawnej jednostkom kościelnym, które uzyskały taką osobowość w prawie kanonicznym, czy uznanie tajemnicy spowiedzi w Kodeksie postępowania karnego³⁹, Kodeksie postępowania administracyjnego⁴⁰ i Kodeksie postępowania cywilnego⁴¹, jak również uznanie ślubów

³⁴ M. Olszówka, *op. cit.*, s. 111 i n.

³⁵ K. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993, s. 82–98.

³⁶ M. Olszówka, *op. cit.*, s. 112.

³⁷ M. Pietrzak, *Prawo wewnętrzne (kanoniczne) Kościołów i związków wyznaniowych w polskim systemie prawnym*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo państwowe...*, s. 141–142.

³⁸ M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 142.

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555.

⁴⁰ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz. U. z 1960 r. Nr 30, poz. 168.

⁴¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296.

kościelnych za wywołujące skutki cywilne, przy spełnieniu określonych warunków⁴². Argumenty te zasługują na przemyślenie. Uznanie ich trafności niewątpliwie sprzyjałoby rozwiązaniu przedstawianego problemu.

P. Borecki bardzo krytycznie odniósł się do art. 25 ust. 3 Konstytucji: „Artykuł 25 ust. 3 niewątpliwie osłabia stanowisko państwa, znacznie dowartościowując względem niego związki wyznaniowe. Adresowany zarówno do państwa, jak i do Kościoła obowiązek respektowania wzajemnej niezależności, wskazuje na równorzędność obu stron. Natomiast dyrektywa ich współdziałania nadaje państwu i związkom konfesyjnym charakter partnerów polityki społecznej”⁴³. Pogląd ów nie jest bynajmniej odosobniony, a autor przytoczył także opinię J. Szymanka: „A przecież kościoły i związki wyznaniowe nie są równorzędnym partnerem dla państwa, stąd ich wzajemne stosunki winny się układać na zasadzie większego i mniejszego. Państwo tedy jako większy partner musi posiadać nieskrępowaną niczym kompetencję do regulowania sytuacji prawnej mniejszego partnera, czyli związków wyznaniowych, co w żadnym razie nie oznacza oczywiście żadnej arbitralności”⁴⁴.

Zgodnie z art. 25 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej „stosunki między Rzeczpospolitą a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy”. Z przepisu wynika mieszana forma regulacji stosunku państwa do Kościoła katolickiego, a Konkordat⁴⁵ i ustawy nie wykluczają się, lecz uzupełniają⁴⁶. Postrzegając skuteczność czynności prawnych dokonywanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego przez pryzmat Konkordatu, interesować nas będą dwa przepisy umowy – art. 1 oraz 5. Pierwszy z nich stanowi, że „Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół Katolicki są – każde w swojej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”. Zabiegom interpretacyjnym musi podlegać termin „swoja dziedzina”. Artykuł 5 odnosi się do zapewnienia Kościołowi katolickiemu swobodnego i publicznego pełnienia jego misji, wraz z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego. Konkordat podpisano w 1993 roku, a więc jeszcze przed rządami obecnej Konstytucji, która w zasadzie potwierdziła jego postanowienia. M. Krzemiński twierdzi, że w „zakresie organizacji i sposobu funkcjonowania kościelnych osób prawnych art. 2 (ustawy wyznaniowej – przyp.

⁴² M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 142.

⁴³ P. Borecki, *Geneza modelu stosunków państwo – Kościół w Konstytucji RP*, Warszawa 2008, s. 388.

⁴⁴ J. Szymanek, *Regulacje stosunków państwo – kościół w polskich aktach konstytucyjnych XX wieku*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3, s. 43.

⁴⁵ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

⁴⁶ J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 288.

aut.) oraz art. 5 Konkordatu odsyłają, wskazując jako prawo właściwe, prawo kanoniczne, które w zakresie sposobu reprezentacji jest jedynym właściwym miernikiem dla oceny prawnej zachowań osób pełniących zgodnie z prawem kanonicznym określone funkcje w Kościele. Przy czym przyjąć należy, że parafię czy diecezję reprezentują organy kościelnych osób prawnych wymienione w Rozdziale 2 (ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego – przyp. aut.), pełnomocnicy oraz ci, którzy według prawa kanonicznego zastępują powyższe organy lub służą im pomocą. Sposób działania tych instytucji określa prawo kanoniczne⁴⁷.

B. Rakoczy, autor komentarza do ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸, wiele uwagi poświęcił zagadnieniu umiejscowienia prawa kanonicznego w systemie prawa polskiego i wyróżnił trzy kategorie spraw, które podlegają bądź Kościołowi, bądź państwu: duchowe, ziemskie i mieszanej natury (*res mixtae, mixti iuris*)⁴⁹. Te ostatnie charakteryzują się konkurencją kompetencji dwóch podmiotów i właśnie kompetencje Kościoła katolickiego w obszarze spraw mieszanych pozostają zagadnieniem dyskusyjnym. O ile bowiem, zdaniem przedstawiciela doktryny, prawodawca kościelny otwarty jest na normy prawa świeckiego (czego przykładem może być kanon 22: „Ustawy cywilne, do których odsyła prawo kościelne, należy zachować w prawie kanonicznym z tymi samymi skutkami, o ile nie są przeciwnie prawu Bożemu i o ile prawo kanoniczne niczego innego nie zastrzega”), o tyle otwartości tej nie odwzajemnia ustawodawca polski⁵⁰. Dokonywanie czynności prawnych przez osoby prawne Kościoła katolickiego stanowi element swobody zarządzania swoimi sprawami przez Kościół⁵¹. B. Rakoczy wskazuje, że „ustawodawca polski przyjął model skuteczności prawa kanonicznego w prawie polskim na zasadach ogólnych. Oznacza to, że w prawie polskim nie ma szczegółowych przepisów odnoszących się w konkretnych kwestiach do prawa kanonicznego. Natomiast art. 2 i 3 zawierają ogólne klauzule odsyłające do prawa kanonicznego. Podobną funkcję pełnią art. 35 i 38 k.c.”⁵².

Badanie charakteru i waloru prawa kanonicznego byłoby niepełne bez pochylenia się nad treścią samych kanonów. Kanon 11 (tytuł I, ustawy kościelne) wyznacza krąg podległych ustawom czysto kościelnym – są nimi ochrzczeni w Kościele katolickim lub do niego przyjęci, którzy jednak posiadają wystarczające używanie rozumu oraz, jeśli ustawa czego innego nie zastrzega, ukończyli siódmy rok życia. Mowa więc o podmiocie

⁴⁷ M. Krzemiński, glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Prawo Bankowe” 2005, nr 10, s. 20 i n.

⁴⁸ B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 30 i n.

⁴⁹ B. Rakoczy, *op. cit.*, s. 31.

⁵⁰ B. Rakoczy, *op. cit.*, s. 33.

⁵¹ B. Rakoczy, *op. cit.*, s. 48.

⁵² B. Rakoczy, *op. cit.*, s. 54.

biernym ustawy kanonicznej, czyli takim, który ma się jej podporządkować⁵³. Interesujące jest twierdzenie, że podporządkowanie to obejmuje także osoby, które opuściły Kościół. Okazuje się, że porzucenie wiary nie niweczy tak zwanego przymusu normy kanonicznej, odwołującego się do pierwiastka duchowego⁵⁴. Adresatami praw i obowiązków, wynikających z innych tytułów w systemie prawa kanonicznego, mogą okazać się również niekatolicy i osoby nieochrzczone⁵⁵.

Słowa Ewangelii zacytowane we wstępie rozdziału symbolizują formalny podział na *sacrum* i *profanum*, na sferę religijną i społeczno-polityczną. Posłużył się nimi R. Sobański w opracowaniu poświęconym zależnościom między prawem kanonicznym a krajowym porządkiem prawnym⁵⁶. Jego wnioski, jako reprezentanta Kościoła katolickiego, mogą okazać się pomocne na etapie formułowania konkluzji w zakresie skuteczności prawa kanonicznego na gruncie polskiego porządku prawnego.

3. Cywilnoprawna skuteczność czynności prawnych – Kodeks cywilny

Dyskurs prawniczy wykształcił różne teorie i poglądy na temat prawnej efektywności czynności prawnych. Wskazuje się, że czynność prawna jest skonstruowaną przez system prawny czynnością konwencjonalną podmiotu prawa cywilnego, której treść określa przynajmniej w podstawowym zakresie konsekwencje prawne tego zdarzenia prawnego. Z naszego punktu widzenia należy rozważyć właśnie konsekwencje. Już z definicji wynika, że czynność prawna, jako zdarzenie prawne, zawiera w sobie element ukierunkowania na wywołanie określonych skutków. Z. Radwański uważa, że zdarzenia prawne, a tym samym i czynności prawne, właśnie na tym polegają, że wywołują skutki prawne⁵⁷.

Skuteczność prawną rozumiemy jako pewną zaszłość w świecie realnym, polegającą na zaistnieniu określonych następstw. Mogą one przejawiać się w powstaniu stosunku cywilnoprawnego, w zmianie podmiotu lub podmiotów stosunku cywilnoprawnego, w zmianie treści stosunku cywilnoprawnego – przy założeniu, że jeżeli zmiana jest na tyle doniosła, że powoduje przekształcenie typu stosunku cywilnoprawnego, to przyjmujemy, iż w miejsce poprzedniego stosunku cywilnoprawnego powstaje nowy – albo

⁵³ P. Lombardia, *op. cit.*, s. 73.

⁵⁴ P. Lombardia, *op. cit.*, s. 74.

⁵⁵ P. Lombardia, *op. cit.*, s. 74.

⁵⁶ R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6, s. 3 i n.

⁵⁷ Z. Radwański, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. II. *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 434.

też w zgaśnięciu stosunku cywilnoprawnego – z zastrzeżeniem wyjątku, że tylko prawo własności może utrzymywać się wieczyście⁵⁸.

Problem skuteczności czynności cywilnoprawnych dokonywanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego traktowany jest relatywnie do przyjętej w nauce prawa koncepcji skuteczności czynności prawnych. Wachlarz ocen jest szeroki: „Pod względem znaczenia, rozciągłości i wzajemnego odgraniczenia pojęć: ważność, skuteczność, możliwość zwalczania skutków prawnych, ich nieważności, bezskuteczności, dalej nieważności i bezskuteczności «względnej», «niezupełnej», «nie rozstrzygniętej» (w zawieszeniu będącej) itd., nie ma dotąd zgody w nauce prawa i nadziei, ażeby zgoda ta niebawem nastąpiła”⁵⁹. Obecnie szeroko przyjęty jest czterocłonowy podział następstw dokonanych wadliwie czynności prawnych⁶⁰: nieważność bezwzględna, wzruszalność, czy inaczej nieważność względna, bezskuteczność zawieszona, bezskuteczność względna. Za trafny i użyteczny dla potrzeb dalszych rozważań uważam pogląd propagowany przez Z. Radwańskiego – nieważność nie powinna być rozpatrywana jako następstwo wadliwej czynności prawnej, ponieważ, jak tak zwana nieistniejąca czynność prawna, w ogóle nie wywiera ona zamierzonych skutków prawnych. Absorbujący jest skonstruowany przez M. Gutowskiego swoistego rodzaju test ważności czynności prawnej, a konkretniej jedno z pytań, na jakie należy odpowiedzieć w kontekście czynności prawnych podejmowanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego: „Jeżeli czynności dokonana została w imieniu osoby prawnej lub podmiotu ustawowego; czy dokonana została ona zgodnie z regułami reprezentacji danego podmiotu?”⁶¹.

4. Czynności cywilnoprawne dokonywane przez osoby prawne Kościoła katolickiego

Uznanie przez państwo osobowości prawnej kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ich jednostek organizacyjnych, dzięki czemu mogą one uczestniczyć w obrocie prawnym, podejmując między innymi czynności prawne, stanowi z jednej strony istotną przesłankę zapewnienia wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym⁶², a z drugiej warunek formalny nabycia przez kościoły i inne związki wyznaniowe

⁵⁸ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 214–215.

⁵⁹ E. Till, *O nieważności i bezskuteczności aktów prawnych*, „Przegląd Prawa i Administracji”, Lwów 1922, s. 297 i n.

⁶⁰ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, [w:] *System prawa cywilnego*, t. I. *Część ogólna*, wyd. II, Wrocław 1985, s. 702 i n.

⁶¹ M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2006, s. 488.

⁶² L. Górnicki, *Problem nabywania oraz charakteru osobowości prawnej kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce*, [w:] J. Koredeczuk (red.), *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa. Kowary, 6–8 września 2007 r.*, Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2008, s. 218.

osobowości prawnej w Polsce. W zakresie nabywania statusu prawnego współistnieją w polskim systemie dwa unormowania. Klauzule prawnowyznaniowe Konstytucji przewidują nie tylko konkordat i ustawy, to znaczy formę mieszaną regulacji stosunków między Rzeczypospolitą Polską a Kościołem katolickim oraz w przypadku innych kościołów i związków wyznaniowych – ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami, ale również tryb administracyjny, czyli decyzję Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji – i na tej podstawie wpis do rejestru – konstytuowane przez ustawę z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁶³.

Zagadnieniu czynności prawnych został poświęcony tytuł IV Kodeksu cywilnego. Paralelnie, w Kodeksie Prawa Kanonicznego, w księdze I, widnieje tytuł VII: *Czynności prawne*. Zwrócić należy uwagę na te przepisy, które mogłyby wpływać na skuteczność czynności prawnych, dokonywanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego, gdyby były one uznane za obowiązujące w świetle państwowego porządku prawnego.

Kanon 124 nie definiuje pojęcia czynności prawnej, a jedynie stanowi o elementach istotnych i koniecznych do jej zaistnienia. Wymaga się więc, ażeby czynność prawna została dokonana przez zdolną do tego osobę oraz aby były w niej zawarte wszystkie elementy konstytutywne, a ponadto, by wypełniono formalności i warunki przewidziane przez prawo do ważności czynności. Z paragrafu 2 kanonu wynika domniemanie ważności czynności prawnej „właściwie dokonanej w jej elementach zewnętrznych”. W komentarzu do Kodeksu Prawa Kanonicznego P. Lombardia⁶⁴ wyjaśnia, że konsekwencją braku elementów konstytutywnych czynności jest jej nieważność – w tym przypadku czynność prawna w ogóle nie istnieje. Przepis dotyka kwestii „formalności oraz warunków wymaganych przez prawo” – ich brak nie powoduje nieistnienia czynności, lecz jej nieważność bezwzględną albo możliwość uchylecia jej przez sąd. Autor, jak widać, posługuje się terminologią analogiczną do tej używanej przez przedstawicieli polskiej nauki prawa, nie precyzując jednak, czy pod pojęciem „prawo”, należy rozumieć prawo kanoniczne, prawo państwowe czy też termin ten obejmuje oba porządki prawne. Kolejny kanon uznaje za nieważne czynności podjęte na skutek przymusu, któremu nie można było się w żaden sposób oprzeć, a za ważne – dokonane „pod wpływem ciężkiej, nieusprawiedliwionej bojaźni albo na skutek podstępów”, chyba że prawo zastrzega inaczej (z zastrzeżeniem, że mogą być one unieważnione wyrokiem sędziego bądź na wniosek strony poszkodowanej, bądź jej prawnych zastępców, a także z urzędu). Kanon 126 wyróżnia czynności dokonane pod wpływem ignorancji lub błędu

⁶³ L. Górnicki, *op. cit.*, s. 220 i n.

⁶⁴ P. Lombardia, komentarz do Księgi I. *Normy ogólne*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 146–147

dotyczącego „samej istoty czynności” albo warunku wymaganego w sposób bezwzględny, a paragraf 1 kanonu 127 określa jeszcze jeden wariant nieważności: „Gdy prawo postanawia, że przełożony do podjęcia czynności potrzebuje zgody lub rady jakiegoś kolegium lub zespołu osób, winien zwołać kolegium lub zespół, zgodnie z kan. 166⁶⁵, chyba że – gdy chodzi tylko o uzyskanie rady – inaczej zastrzega prawo partykularne lub własne. Do ważności zaś czynności wymaga się uzyskania zgody bezwzględnej większości tych, którzy są obecni, albo wysłuchania rady wszystkich”. Paragraf 2 stanowi, że jeżeli ustawa determinuje potrzebę zgody lub rady niektórych czy pojedynczych osób, czynność prawna przełożonego jest nieważna bez zwrócenia się o wyrażenie zgody przez te osoby albo wbrew ich zdaniu. Ponadto, jeżeli wymagana jest rada, nieważna jest czynność przełożonego, podjęta bez uprzedniego wysłuchania zdania właściwych osób.

Poza analizowaną częścią aktu kanony odnoszące się bezpośrednio i pośrednio do problemu czynności prawnych występują również w innych miejscach w systematyce Kodeksu. Ponieważ czynności prawne, jakie nas interesują, będą dotyczyły między innymi dóbr kościelnych, pomocna może okazać się znajomość kanonu 1273. Według niego Biskup Rzymski „jest najwyższym zarządcą i szafarzem wszystkich dóbr kościelnych”. Wobec tego papież dysponuje najszerszym wachlarzem uprawnień i w jego mocy leży dokonywanie aktów zwyczajnego i nadzwyczajnego zarządu – w stosunku do dóbr kościelnych wszelakiej natury i bez względu na ich położenie, chociaż nie jest ich właścicielem. Konsekwentnie akt Biskupa Rzymu wyklucza uprawnienia niższego zarządcy⁶⁶. Model tak dalekosiężnego władania rzeczą nie przystaje do konstrukcji prawa własności, konstytuowanej przez polski Kodeks cywilny. Jak wynika z art. 140 Kodeksu, właściciel może, w granicach określonych przez prawo i zasady współżycia społecznego, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swojego prawa, z wyłączeniem innych osób – i w tych samych granicach rzeczą rozporządzać. Kanon 1273 stwarza więc potencjalną dowolność rozporządzania rzeczą pomimo braku prawa własności i wbrew temu, że władza Biskupa Rzymskiego nie ma charakteru rzeczowego.

Warto pochylić się przede wszystkim nad kanonem 1281 – wyartykułowana w nim przesłanka nieważności stała się powodem rozważań i dyskusji teoretyków prawa oraz problemem, przed jakim stanęli praktycy i polskie sądy. W brzmieniu przepisu zarządcy, przy zachowaniu przepisów statutów, nieważnie wykonują czynności, które przekraczają

---

⁶⁵ Kanon 166 § 1: „Przewodniczący kolegium lub zespołu winien zwołać wszystkich należących do kolegium lub zespołu. Wezwanie zaś, gdy ma być osobiste, jest ważne, jeżeli zostało dokonane w miejscu stałego lub tymczasowego zamieszkania lub w miejscu pobytu”.

⁶⁶ M. López Alarcón, komentarz do Księgi V. *Dobra Doczesne Kościoła*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, Kraków 2011, s. 946.

granice i sposób zwyczajnego zarządzania, jeżeli nie uzyskali wcześniej pisemnego upoważnienia od ordynariusza. Statuty winny określać czynności przekraczające granice i sposób zwyczajnego zarządzania, natomiast gdy „statuty milczą w tej sprawie”, biskup diecezjalny po wysłuchaniu zdania rady do spraw ekonomicznych sam określa tego rodzaju czynności w odniesieniu do podległych mu osób. Paragraf 3 stanowi, że osoba prawna nie jest zobowiązana odpowiadać za czynności nieważne podjęte przez zarządców, chyba że odniosła z nich korzyść. Osoba prawna będzie natomiast odpowiadała za czynności niezgodne z prawem, ale dokonane w ważny sposób przez administratorów, z zachowaniem prawa do skargi lub rekursu przeciw zarządcom. Znamienne jest, że wedle prawa kanonicznego jakakolwiek transakcja majątkowa zalicza się w poczet czynności zarządzania. Czynność nadzwyczajnego zarządzania wiąże się z przekroczeniem pewnego limitu środków⁶⁷. Przykładowe kryteria determinujące zasięg „czynności nadzwyczajnych” to między innymi: suma, o jaką majątek się pomniejsza, ryzyko poważnych strat, niebezpieczeństwo pogorszenia stabilności majątku, specyfika i złożoność transakcji, wartość rzeczy, niepewność ekonomicznych skutków i im podobne⁶⁸. Skoro katalog nie jest zamknięty, a kryteria są dość płynne i podatne na subiektywne interpretacje, o zwyczajności lub nadzwyczajności czynności decyduje w zasadzie stosowna władza kościelna, a w konsekwencji nie można wykluczyć, że rozstrzygnięcia w tej materii okażą się arbitralne.

Chociaż rozmiar niniejszego opracowania wyklucza całkowite wyczerpanie problematyki czynności prawnych dokonywanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego, wspomnieć jeszcze trzeba o alienacji oraz obrocie nieruchomościami przez parafię rzymskokatolicką.

Alienacją *sensu stricto* będzie każdy akt prawny, w wyniku którego dochodzi do przeniesienia własności, a zatem darowizna, sprzedaż i zamiana, natomiast alienacją *sensu largo* każda czynność pociągająca za sobą możliwość pogorszenia stanu majątkowego kościelnej osoby prawnej – dzierżawa, najem, ustanowienie zastawu czy hipoteki, użytkowania, służebności gruntowej⁶⁹. Ma ona charakter wyjątkowy – stanowi odstępstwo od zasady, że dobra kościelne nie powinny być zbywane, ponieważ są ściśle związane z realizacją misji Kościoła, a przez to poniekąd wyłączone z użytku doczesnego. Dlatego też przedsięwzięcie takie dokonane bez uprzedniej zgody kompetentnej władzy kościelnej jest na gruncie porządku kanonicznego nieważne *ipso iure*. Kiedy natomiast naruszono wymogi określone w kanonie 1293 – w razie braku słusznej przyczyny, braku wyceny rzeczy alienowanej albo innego naruszenia środków ostrożności – sankcji

⁶⁷ M. López Alarcón, *op. cit.*, s. 954.

⁶⁸ M. López Alarcón, *op. cit.*, s. 954–955.

⁶⁹ L. Świto, *Alienacja majątku kościelnego w diecezjach rzymskokatolickich w Polsce*, Olsztyn 2010, s. 90–91. Katalog czynności alienacji *sensu largo* nie ma charakteru katalogu zamkniętego.

nieważności Kodeks Prawa Kanonicznego nie przewiduje. W literaturze nie brakuje stanowisk przychylnych teorii rozróżnienia skuteczności kanonicznoprawnej i cywilnoprawnej. L. Świto, odnosząc się do treści kanonu 1296, stwierdza poprawność i zwyczajność sytuacji, kiedy „alienacja dokonana bez zachowania formalności kanonicznych jest ważna w świetle prawa polskiego”⁷⁰.

Dokonywanie czynności prawnych, mających na celu zbycie nieruchomości przez parafię, determinuje obowiązek podporządkowania się reżimowi art. 158 Kodeksu cywilnego. Z tego względu istotną rolę pełni w tym procesie osoba notariusza. W. Chmiel uważa za celowe nałożenie na notariusza obowiązku znajomości prawa kanonicznego, a obowiązek ten wywodzi z art. 5 Konkordatu oraz art. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁷¹. Notariusz, w przypadku czynności z zakresu obrotu nieruchomościami przez parafię, obowiązany jest zażądać od proboszcza zgody biskupa, wydanej zgodnie z prawem kanonicznym, a w razie jej nieotrzymania – odmówić dokonania czynności notarialnej⁷². Zbywający ksiądz, zdaniem autora, przekraczając swoje kompetencje, działa jak *falsus procurator*. Nieuznanie w tych okolicznościach sankcji nieważności byłoby równoznaczne z odmówieniem Kościołowi katolickiemu swobodnego i publicznego zarządzania oraz administrowania swoimi sprawami na podstawie prawa kanonicznego.

Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego gwarantuje Kościołowi prawo nabywania i zbywania mienia nieruchomego, ale nie przewiduje żadnych ograniczeń dotyczących zaciągania zobowiązań przez kościelne osoby prawne. Nie uzależnia decyzji osoby sprawującej funkcję organu osoby prawnej od zgody czy upoważnienia kompetentnych władz kościelnych. Nie mamy zatem do czynienia z „upaństwowieniem” ustaw kanonicznych, które potencjalnie można by traktować jako odpowiednik kanonizacji ustaw cywilnych. Powoływanie przez zwolenników założenia o recepcji prawa kanonicznego norm Konstytucji, ustawy wyznaniowej i Konkordatu wydaje się być mylnie postrzegane jako podstawa prawna włączenia przesłanek i ograniczeń warunkujących kanonicznoprawną skuteczność do systemu prawa powszechnie obowiązującego.

5. Konkluzje

Należy zaakcentować wniosek płynący już z samych przytoczonych kanonów: czynności prawne w imieniu parafii podejmuje proboszcz, ale na dokonanie wielu z nich musi uzyskać zgodę ordynariusza lub biskupa diecezjalnego – ograniczenia te wynikają

---

⁷⁰ L. Świto, *op. cit.*, s. 144.

⁷¹ W. Chmiel, *Obrót nieruchomościami przez parafię rzymskokatolicką*, „Rejent” 2000, nr 6(110), s. 23.

⁷² *Ibidem*.

wprost wyłącznie z Kodeksu Prawa Kanonicznego, a nie z jakiegokolwiek aktu prawa powszechnie obowiązującego.

Proboszcz sąsiedniej parafii w D. przeprowadził w ostatnim roku gruntowny remont kościoła. Prace objęły renowację dachu, drewnianych ławek, malowanie wnętrza oraz odnowienie zabytkowych organów. Oceniał poniesione wydatki na prawie 600 tysięcy złotych, o czym na bieżąco informował w ogłoszeniach parafialnych. Zapytany o zezwolenie biskupa na podejmowanie takich zobowiązań, odparł skonsternowany, że inwestycje finansowane są dzięki wsparciu parafian i środków zewnętrznych, a wszelkie jego działania zawsze zyskują akceptację zwierzchników. Dodał, że czuje się atakowany i obrażany tego typu pytaniami – chociaż oczywiście nie to było ich celem, a jedynie chęć przetestowania rzeczywistej praktyki.

M. Gutowski, rozważając materię skuteczności czynności cywilnoprawnych, zaproponował wspomniany wyżej test ważności: „Jeżeli czynność dokonana została w imieniu osoby prawnej lub podmiotu ustawowego – czy dokonana została ona zgodnie z regułami reprezentacji tego podmiotu?”⁷³. Można zaryzykować twierdzenie, że czynność dokonana w imieniu osoby prawnej Kościoła katolickiego – parafii – przez proboszcza, bez uzyskania uprzedniego zezwolenia kompetentnej władzy kościelnej, przewidzianego przez normy Kodeksu Prawa Kanonicznego, jest ważna na gruncie polskiego porządku prawnego (jeżeli spełnia przesłanki ważności czynności prawnej konstruowane przez polskie prawo powszechnie obowiązujące). Polski, racjonalny przecież ustawodawca, chcąc obwarować daną czynność rygiorem nieważności, ustanowiłby z całą pewnością przepis o przykładowej treści: „dla dokonania przez parafię czynności prawnej, której wartość przekracza kwotę X złotych, konieczne jest uzyskanie, pod rygiorem nieważności, uprzedniej zgody biskupa diecezjalnego”⁷⁴. Wówczas powszechne obowiązywanie byłoby niezaprzeczalne.

Pewne obszary działania osób prawnych Kościoła katolickiego (kościółów i innych związków wyznaniowych) bezwzględnie muszą podlegać regulacjom prawa państwowego z uwagi na fakt ich obecności w systemie i uczestnictwa w obrocie prawnym. Państwo nie legitymizuje ogółu norm prawa wewnętrznego Kościoła, a tylko konkretne jego normy i to wyłącznie w drodze właściwej dla stanowienia prawa państwowego. Zamknięty katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego sugeruje, że normy skuteczne *erga omnes* każdorazowo powinny być stanowione przez podmiot konstytucyjnie do tego upoważniony. Niezależnie od tego „Sąd Najwyższy, pomimo wzajemnie sprzecznych rozstrzygnięć i różnej argumentacji, konsekwentnie, od kilkunastu już lat stoi na

⁷³ M. Gutowski, *op. cit.*, s. 488.

⁷⁴ A. Januchowski, *Wybrane zagadnienia związane z reprezentacją parafii przez proboszcza na gruncie prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 234.

stanowisku, że normy prawa kanonicznego, w tym uzależniające skuteczność alienacji od zezwolenia właściwej władzy kościelnej, mogą wpływać na skuteczność czynności prawnej w świeckim porządku prawnym⁷⁵. Niewykluczone jednak, że głosy reprezentantów nauki prawa przyczynią się do ponownego pochylenia się nad problemem i wpływają na potencjalną weryfikację przyjętej linii orzeczniczej.

Bibliografia

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
- Borecki P., *Geneza modelu stosunków państwo – Kościół w Konstytucji RP*, Warszawa 2008.
- Breczko A., *Prawo a moralność w teorii i praktyce, wczoraj i dziś*, Białystok 2004.
- Brodecki Z., Konopacka M., Brodecka-Chamera A., *Komparatystyka kultur prawnych*, Warszawa 2010.
- Chmiel W., *Obrót nieruchomościami przez parafię rzymskokatolicką*, „Rejent” 2000, nr 6(110).
- Górnicki L., *Problem nabywania oraz charakteru osobowości prawnej kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce*, [w:] J. Koredczuk (red.), *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa. Kowary, 6–8 września 2007 r.*, Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2008
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2006.
- Häberle P., *Źródła prawa w nowych konstytucjach*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 4.
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Ustrój Kościoła Rzymskokatolickiego*, Warszawa 2002.
- Januchowski A., *Wybrane zagadnienia związane z reprezentacją parafii przez proboszcza na gruncie prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11
- Krukowski K., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993.
- Krukowski K., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000.
- Krzemiński M., glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Prawo Bankowe” 2005, nr 10
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., [w:] *System prawa cywilnego*, t. I. *Część ogólna*, wyd. II, Wrocław 1985.
- Lombardia P., *komentarz do Księgi I. Normy ogólne*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011.
- López Alarcón M., [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011.
- Majer P., *komentarz do Księgi V. Dobra doczesne Kościoła*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011,
- Majka J., *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1995.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, wyd. 2, Warszawa 2008.
- Olszówka M., *Przenikanie się prawa państwowego i prawa wewnętrznego związków religijnych w świetle art. 25 ust 3 Konstytucji RP*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo*

---

⁷⁵ L. Świto, *op. cit.*, s. 185–186.

państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. *Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, Poznań 2010.

Pietraszewski M., Tyrakowska M., *Status kościelnych osób prawnych jako przedsiębiorców*, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. LXXXIV, Wrocław 2011.

Pietraszewski M., Tyrakowska M., *Status kościelnych osób prawnych jako przedsiębiorców*, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. LXXXIV, Wrocław 2011, s. 261

Pietrzak M., *Prawo wewnętrzne (kanoniczne) Kościołów i związków wyznaniowych w polskim systemie prawnym*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, Poznań 2010.

Radwański Z., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. II, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2008.

Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 214–215.

Rakoczy B., *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008.

Sobański R., *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6.

Strzała M., *Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego RP*, [w:] K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz (red.), *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, Poznań 2010.

Szymanek J., *Regulacje stosunków państwo – kościół w polskich aktach konstytucyjnych XX wieku*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3.

Świto L., *Alienacja majątku kościelnego w diecezjach rzymskokatolickich w Polsce*, Olsztyn 2010.

Till E., *O nieważności i bezskuteczności aktów prawnych*, „Przegląd Prawa i Administracji”, Lwów 1922.

Tokarczyk R., *Komparatystyka prawnicza*, Zakamycze 2005.

Ziemiński Z., *Szkice z metodologii szczegółowych nauk prawnych*, Warszawa – Poznań 1983.